

ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ ТА ПРИЗВИЩА ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ, УТВОРЕНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ СУФІКСІВ

Наталія Рульова. Призвищеві назви та прізвища Західного Поділля, утворені за допомогою поліфункціональних суфіксів

У статті аналізуються найпродуктивніші моделі прізвищевих назв і сучасних прізвищ Західного Поділля, в основі яких засвідчено найрізноманітніші пласти апеллятивної та пропріальної лексики, утворені за допомогою поліфункціональних формантів.

Ключові слова: *композиційні та відкомпозиційні імена, давньослов'янські імена, прізвище, антропонім.*

Наталія Рулёва. Прозвищные именованя и фамилии Западного Подолья, образованные с помощью полифункциональных суффиксов

В статье анализируются лексемы, выполняющие функции фамилий в XVIII и в начале XIX века, и современные фамилии Западного Подолья, в основании которых зафиксированы разнообразные слои апеллятивной и пропріальной лексики, образованные с помощью полифункциональных суффиксов.

Ключевые слова: *композиционные и откомпозиционные имена, древнеславянские имена, фамилия, антропоним.*

Natalia Ruliova. Poly-Functional Formants as Surname-Forming Elements in Western Podillya Surnames

The article presents an analysis of the most productive models of modern surnames in Western Podillya. The stems of these surnames have different layers of appellative vocabulary formed by means of poly-functional formants.

Key words: *composite and vidkompozitni personal names, ancient Slavonic names, surname, anthroponym.*

Досить продуктивним в українській, як і в інших слов'янських мовах, є морфологічний спосіб деривації, суть якого полягає в додаванні до твірної основи відповідних афіксів. Різниця між прізвищами, утвореними лексико-семантичним та морфологічним способом, у тому, що перші до закріплення їх в ролі прізвищ були іменами або індивідуальними прізвиськами, а другі відразу стали власними спадковими особовими назвами.

Результати ономастичних досліджень останніх десятиліть, репрезентовані в низці наукових праць, присвячених вивченню антропонімії різних історико-етнографічних регіонів України. Найповніше вивчена антропонімія на система Закарпаття (П. Чучка), антропонімія південно-східної України (В. Познанська), Правобережного Побужжя (Т. Космакова), Бойківщини (Г. Бучко), Гуцульщини (Б. Близнюк), Лемківщини (С. Панцьо), Буковинського Подністров'я (Л. Гарновецька), Західного Поділля (Н. Рульова), Опілля (Г. Панчук), Закарзоння (Г. Бачинська), Верхньої Наддніпрянщини (І. Фаріон), Лубенщини (Л. Кравченко) та ін.

Мета нашого дослідження – зібрати сучасні прізвища Західного Поділля і, залучивши історичний матеріал – прізвищеві назви кінця XVIII – поч. XIX ст., проаналізувати становлення і сучасний стан прізвищевої системи названого регіону.

Сучасні прізвища Західного Поділля, як і інших регіонів України, утворювалися за допомогою формантів: а) патронічних; б) посесивних; в) поліфункціональних.

Розглянемо прізвища, утворені за допомогою поліфункціональних формантів, до яких відносимо суфікси -ук (-юк), -чук, -ак (-як), -чак, -ець, -енк-о, -ик, -ськ- (-цьк-, -зьк-), -ей, -ій, -ай, к-о.

П. Чучка у статті „Патроніми та їх місце в лексичній системі мови” підкреслює, що „переважна більшість сучасних патронічних формантів – це колишні (а нерідко й сучасні, живі) засоби вираження демінутивності, наприклад, суфікси *-юк, -чук, -як, -чак, -к-о, -к-а, -ок, -енк-о, -онок, -еня, -ина, -ець* та ін. Первісні атрибутивні форманти почали виражати патронічність, оскільки натякали, що денотатів властива якась риса особи, названої твірною основою” [17, с. 52].

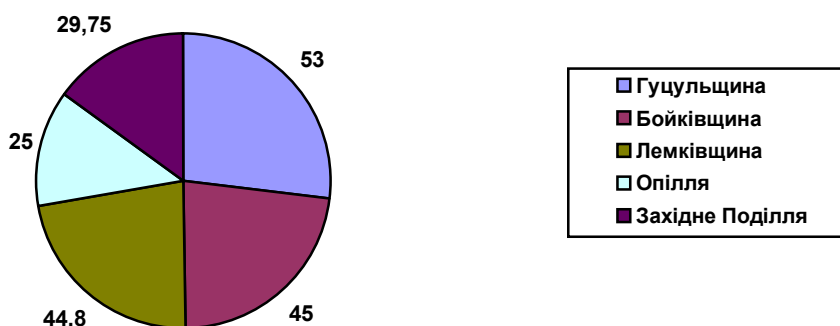
Переважає більшість сучасних поліфункціональних суфіксів, зокрема *-к-о, -ик*, – це колишні засоби вираження демінутивності. Логічною передумовою, що сприяла семантичній еволюції цих суфіксів, як зазначає П. Чучка, була їх первісна функціональна близькість до формантів, споконвічно патронічних [17, с. 52]. Так, посесивні форманти легко змінювали функцію на патронічну, оскільки вони вже однозначно вказували, що денотат (син, дочка, внук, внучка та ін.) належить особі, названій передсуфіксальною частиною деривата.

Щодо первісної демінутивності формантів, то їх шлях до патронічності був короткий: вони і раніше вказували, що денотат є меншим чи молодшим, ніж родич, названий передсуфіксальною лексевою.

Співвідношення вторинних прізвищ у різних регіонах України демонструє діаграма 1.

Діаграма 1

Співвідношення вторинних прізвищ на території
Бойківщини, Лемківщини, Гуцульщини, Опілля
та Західного Поділля (у %)

З метою глибшого аналізу структурно-словотвірних особливостей сучасних прізвищ Західного Поділля розглянемо деривацію антропонімів цієї території з кінця XVIII – першої половини XIX століття, так званих прізвищевих назв.

Моделі із суфіксами -ук (-юк), -чук

Суфікси **-ук (-юк)**, **-чук** спочатку, очевидно, вживалися для творення назв малих щодо віку осіб за професією чи заняттям батьків або за якоюсь іншою ознакою: *бондарчук, ковальчук, сиротюк, циганчук*. Однак утворення із суфіксами **-ук (-юк)**, **-чук** закріпилися як прізвища, які особливо широко виступають на території південно-західних діалектів. Закріплення таких утворень як прізвищ, на думку С. Бевзенка, сталося десь після XV ст., „оскільки в українських грамотах XIV – XV ст., що походять з території Галичини і Волині, де прізвища на **-ук (-юк)**, **-чук** особливо поширені, зовсім не засвідчується цих утворень ні в ролі прізвищ, ні як прізвища, хоч у закарпатській грамоті 1404 р. серед кількох зафіксованих тут прізвищ маємо й утворення з суфіксом **-чук**: *Иванчук*” [1, с. 118].

В. Німчук відзначає, що особові назви з суфіксами **-ук**, **-чук** засвідчені в західноукраїнських пам’ятках уже на початку XV ст. [10, с. 197]. На сьогодні встановлено, що це типово українські прізвищеві форманти, а в галузі апелювальної лексики вони свою продуктивність майже втратили.

Ми дотримуємося думки, що ці форманти з’явилися одночасно, а форманти **-ук**, **-юк** свідчать про характер попереднього приголосного, який стоїть перед суфіксом, про його м’якість чи твердість, у той же час суфікс **-чук** може додаватись до попередньої основи незалежно від кінцевого приголосного.

В окремих випадках прізвища на **-ук**, **-чук** мають неоднозначну словотвірну мотивацію: вони могли творитися лексико-семантичним способом (*Ковальчук* < *ковальчук*) або морфологічним (*Ковальчук* < *Коваль* + **-чук**). Можливою є подвійна словотвірна мотивація прізвищ на зразок *Винничук* (< *винничук*, порівн. *винничок*, *винниченко* – СГ, I, 173 або *Винник* + **-чук** – ЕСУМ, I, 377), *Волощук* (*Волох* + **-чук** – СГ, I, 252 або ж *волощук*), *Москалюк* (*Москаль* + **-чук** або ж *москальчук* „син москаля” – ЕСУМ, III, 519), *Татарчук* (< *татарчук* 1) „молодий татарин”; 2) татарський нащадок [СГ, IV, 249] або *Татарчук* < *Татар* + **-чук**–).

Лексичною базою для творення прізвищевих назв і сучасних прізвищ послужили ті ж самі групи слів, тому при розгляді моделей сучасних прізвищ подаємо також приклади історичного матеріалу.

Прізвищеві назви та сучасні прізвища Західного Поділля на **-ук (-юк)**, **-чук** утворювалися:

1) від чоловічих християнських імен у різних варіантах: *Beniuk, Hrynczuk, Dediuk, Łazaruk, Maхutczuk, Oleszczuk, Pawliuk, Romaniuk, Semeniuk, Seniuk; Андрійчук, Гарвасюк, Герасимчук, Грицюк, Данюк, Дем’янчук, Івасюк, Марчук, Михальчук, Олексюк, Онищук, Павлюк, Романюк, Тарасюк, Тимофійчук, Федорук, Федорчук, Якимчук* та ін.;

2) від жіночих християнських імен та їх варіантів: *Нafijczuk, Katerynczuk, Malaniuk, Mizynczuk, Oryszczuk; Варварчук, Василюк, Ганюк, Гандзюк, Маланюк, Оленюк, Палагнюк* т.д.;

3) від апелювальної означень особи: *Atamanczuk, Vodnaruk, Humenczuk, Krawczuk, Szynkaruk,*

Вуппусзук; Боднарук, Бойчук, Бондарчук, Волощук, Гончарук, Ковалюк, Королюк, Лемчук, Мельничук, Москальчук, Паламарчук, Подольчук, Слюсарчук, Ткачук, Узринчук, Ціхміструк та ін.;

4) від давньослов'янських композитних та відкомполитних імен: *Beniuk, Berczuk, Wojczuk, Haliuk, Kazumyrczuk, Majczuk, Stasiuk; Блащук, Борейчук, Борисюк;*

5) від давньослов'янських відапелятивних імен та прізвиць: *Hołowaczuk, Horbaniuk; Березюк, Вовчук, Глуханюк, Горбатюк, Граб'юк, Грубащук, Кваснюк, Ланюк, Медвидчук, Соколюк* та ін.

Кількісні показники дають підставу зробити висновок, що суфікс *-ук (-юк)* був і є одним із найпродуктивніших прізвищотворчих формантів на досліджуваній території. За його допомогою утворено 155 прізвищевих назв (20,58 %) і 1003 (27,75%) прізвища, відповідно друге та перше місце серед вторинних утворень (див. табл. 1).

Моделі із суфіксами *-ак (-як), -чак*

За походженням формант *-ак* праслов'янський. У лексемах на позначення осіб він функціонує ще в індоєвропейській мовній спільності і вживається у трьох функціях: для субстантивації прикметників, числівників, займенників (пор. *bujь < bujak* „щось непогамовне”), для утворення назв осіб, пов'язаних з предметами, які означають дію (*rodak < rod*) та для творення віддієслівних іменників (*lezak* „той, що любить лежати”) [19, I, 89–90].

В апелятивній лексиці суфікс *-ак (-як)* використовувався для творення іменників на позначення різних предметів (*кістяк, різак, стояк*), рослин (*будяк* та ін., порівн. назви садів, гаїв тощо за породою дерев: *вишняк, дубняк*) тварин чоловічої статі (*зусак, їжак*), а також іменників, що означають осіб за їх діяльністю, рисою характеру чи звичкою (*співак, моряк, бідак, дивак, мудрак*) і назви людей за їх національністю чи територіальною ознакою (*словак, поляк, волиняк*) [1, с. 109].

Як зазначає С. Бевзенко, „на українському ґрунті творення іменників, що означають осіб, із суфіксом *-ак (-як)* особливого поширення набирає, очевидно, з XIV – XV ст., в усякому разі, в українських історичних піснях і думках дуже часто зустрічаються іменники з цим суфіксом” [1, с. 109].

На думку білоруського ономаста М. Бірили, первинна функція суфікса *-ак* у власних назвах була демінутивною. Пізніше цей формант втратив її і набув значення патронімічності, з яким відомий багатьом слов'янським антропонімічним системам [2, с. 132].

Як зазначає М. Худаш, антропоніми з формантами *-ак (-як), -чак* фіксуються з середини XVI ст., найчастіше їх вживають на західноукраїнських землях [15, с. 123]. На думку Е. Вольнич-Павловської, цей патронімічний формант мав високу продуктивність у західній частині Руського воєводства в кінці XVIII ст. [18]. У давньоруській мові формант *-ак*, на думку Р. Керсти, вживався для творення власних особових назв як від апелятивів, так і від християнських імен [9, с. 87].

В українській мові XVIII ст. суфікс *-ак* використовували для творення особових власних назв від церковно-християнських імен та апелятивів. Досліджуючи сучасні прізвища України, Ю. Редько відзначав, що „найбільша кількість прізвищ на *-ак (-як), -чак* має виразне патронімічне чи матронімічне значення аналогічно до прізвищ на *-ович, -евич*” [12, с. 118].

Г. Бучко, досліджуючи антропонімію Бойківщини, стверджує, що в кінці XVIII – на початку XIX ст. і в наші дні модель з формантом *-ак* належить до однієї з найпродуктивніших [6; 7]. На Гуцульщині, за спостереженнями Б. Близнюк, цій моделі у першій половині XIX ст. належить друге місце щодо поширеності після утворень з формантами *-ук (-юк), -чук* [3]. Можливість знаходження епіцентру іррадіації словотвірної моделі з суфіксом *-ак* С. Панцьо припускає власне на Лемківщині [11].

Прізвищеві назви та сучасні прізвища Західного Поділля на *-ак (-як), -чак* утворювалися:

а) від чоловічих християнських імен різної словотвірної структури: *Antoniak, Danyliak, Klimak, Petruniak, Proniak; Андроняк, Андрущак, Грищак, Даниляк, Карп'як, Левчак, Марчак, Микуляк, Павляк, Савчак, Семеняк, Сидорак* та ін.;

б) від жіночих християнських імен різної словотвірної структури: *Handziak, Hruniak, Maruniak, Maruszczak; Ганущак, Оленяк, Орисяк* та ін.;

в) від композитних та відкомполитних імен: *Baliak, Borysiak, Halak, Собчак* та под.;

г) від давньослов'янських відапелятивних імен та прізвиць: *Łysak, Sokoliak, Rudniak; Борщак, Дроздяк, Зозуляк, Лупак, Лозак* і под.;

д) від апелятивних означень особи: *Humenczak, Popadiak; Гуцуляк, Литовчак* та ін.

Модель з формантами *-ак (-як), -чак* належить до продуктивних на території Західного Поділля: 81 прізвищева назва (10,76%) і 538 сучасних прізвищ (16,1%) – відповідно четверте і друге місце серед вторинних утворень (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Найпродуктивніші прізвищотворчі форманти на Бойківщині,
Гуцульщині, Лемківщині, Опіллі та Західному Поділлі**

Формант	Бойківщина		Гуцульщина		Лемківщина	Опілля		Західне Поділля	
	Місце		Місце		Місце	Місце		Місце	
	ЙМ ФМ	XX с.	ЙМ ФМ	XX ст.	ЙМ ФМ	ЙМ ФМ	XX ст.	ЙМ ФМ	XX ст.
-ів		IV	II	I	III		I		I
-ак (-як)	I	I	I		I	II		V	I
-ин	II	III	I		V	I	V	II	II
-ович (-евич)	V	II	V	II	VI				V
-ич		V		V	IV	I	I	I	II
-ук (-юк)	I	VI				V	II	I	
-ик					II			II	III
-енк-о									V

Модель із суфіксом –енк-о

За своїм походженням суфікс *-енк-о*, на думку С. Бевзенка, „сягає давнього суфікса зменшеності чи пестливості *-еньк-*. У вигляді *-енк-о* цей суфікс здавна вже набрав виразного патронімічного значення, виступаючи у творенні назв осіб чоловічої статі за професією, заняттям, іменем, прізвиськом чи давнім прізвиськом і взагалі за певною ознакою батьків: *коваленко, удовиченко, безбатченко, Андрієнко, Бараненко*” [1, с. 116]. Найменування з формантом *-енк-о*, що виник шляхом поєднання суфіксів *-ен-я* та *-к-о*, мали первісно демінутивне значення, тобто, як і слова на *-еня* (*зайченя, хлопченя*), позначали малих, недорослих істот: *бондаренко* – первісно „малий бондар, син бондаря”, *Іваненко* – „малий Іван, син Івана” [1, с. 24].

В українській ономастиці існують різні думки щодо виникнення цього форманта. В. Сімович вважає, що іменники на *-енк-о* виникли з форми середнього роду здрібнених прикметників з суфіксом *-еньк-ий*: *енкь > енько > енко* [13, с. 14]. Цієї ж думки дотримується С. Бевзенко, вважаючи, що „закріплення прізвищ на *-енк-о* відбувалося протягом XV – XVI ст., оскільки українські грамоти XIV – I половини XV ст. зовсім не фіксують утворень з цим суфіксом, хоч здрібнілі особові назви (імена) з цим формантом у них звичайне явище. Сучасна українська літературна мова, зауважує учений, майже втратила подібний тип творення загальних назв осіб, із них зберігаються в мовному житті лише деякі і то переважно в усно-розмовних стилях мови” [1, с. 117].

Як зазначає О. Ткаченко, „... прізвища або іменники на *-енк-о* позначали сина тієї людини, від назви якої вони утворювалися” [15, с. 39]. На думку дослідника, „*-енк-о* – це поліформант, що утворився з суфікса *-ен (-ен)* і рефлексів суфікса *-(ь)к- [*(ь)к-]* [15, с. 62], який із семантичного погляду стосувався молодих істот – людей або тварин. З огляду на збереження в ньому *-е-* без переходу в *-і-* він виник уже після занепаду редукованих (не раніше XII-XIII ст.) і первісною його територією була, очевидно, Середня Наддніпрянина [15, с. 66]. М. Худаш відзначає, що „чим далі на схід, тим більше знаходимо особових назв на *-енк-о*, аж до Східного Поділля, яке і є в XVI ст. найбільш типовою територією для особових назв з *-енк-о*” [17, с. 214].

На територіях Бойківщини та Гуцульщини прізвищевих назв аналізованої моделі не виявлено [5; 4]. Припускаємо, що поодинокі прізвища на *-енк-о*, засвідчені на Західному Поділлі на рубежі XVIII – XIX ст., належали можливим переселенцям зі східних областей.

Як засіб творення прізвищ формант **-енк-о** є винятковою ознакою української мови. Поза її межами він не знаходить собі точного відповідника в жодній зі слов'янських мов, навіть у найближче споріднених білоруській та російській. За даними досліджень М. Худаша, особові назви з суфіксом **-енк-о** вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки із західноукраїнської території у I половині XV ст. [15, с. 122]. У пам'ятках XV ст., як зазначає Р. Керста, патроніми на **-енк-о** локалізуються в основному на Брацлавщині, зрідка – на Київщині, Житомирщині, в Галичині [9, с. 32]. У XVII ст. прізвищеві форми ще не мали тієї стабільності, якої вони набули пізніше, зокрема, антропоніми на **-енк-о** ще не втратили живого зв'язку із загальними словами, вживаними на позначення синів за батьком. Цей зв'язок простежується навіть у першій половині XIX ст., коли вже розпочалося офіційне впровадження прізвищ серед широких мас населення. У той час цей формант вважається одним з найпродуктивніших на східноукраїнських землях.

У прізвищевих назвах та сучасних прізвищах Західного Поділля формант **-енк-о** долучався:

а) до повних християнських особових імен: *Michalenko; Авдієнко, Василенко, Вікторенко, Герасименко, Дмитренко, Клименко, Кононенко, Олексієнко* та ін.;

б) до варіантів християнських особових імен: *Andruszczenko, Iwasenko; Гапушенко* (< Гапуся < Агафія), *Дорошенко* (< Дорош), *Іващенко* (< Івашко), *Ігнатченко* (< Ігнатко), *Костенко* (< Кость), *Луценко* (< Луць), *Манченко* (< Манька < Марія), *Оксанченко, Орищенко, Солощенко* (Солошка < Солоха), *Тимошенко* (< Тиміш), *Христенко* (< Христя < Христина) та ін.;

в) до давньослов'янських композитних та відкомполитних імен: *Lubenko; Блаженко, Богданенко, Гудименко, Радченко, Собченко, Старченко, Ярошенко* і т.д.;

г) до давньослов'янських імен та прізвищк відапелятивного походження: *Lysenko; Бобенко, Головченко, Губенко, Куценко, Масленко, Орленко, Сиволапенко, Скрипченко* та ін.;

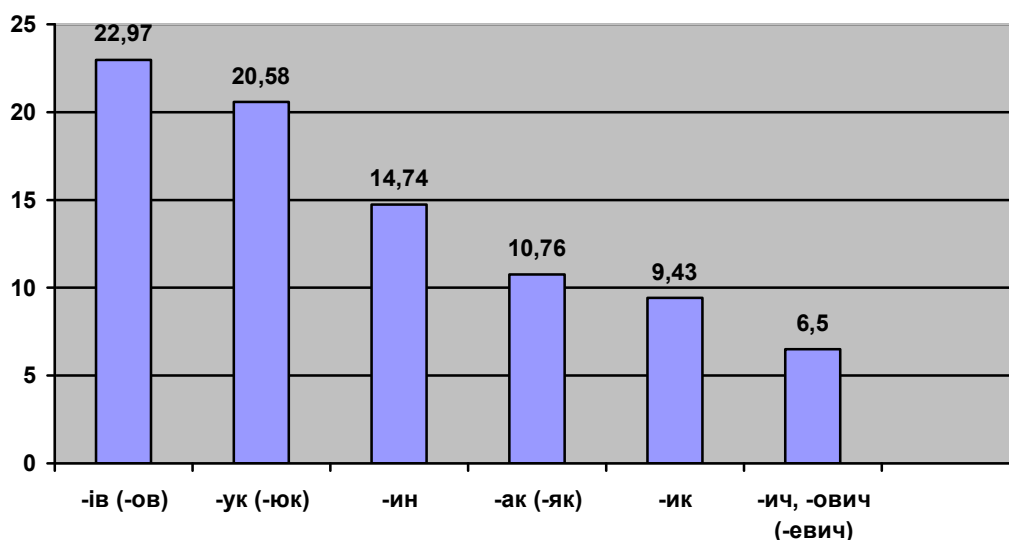
д) до апелятивних означень особи: *Вуппусзенко; Атаманенко, Бабенко, Короленко, Литвиненко, Ляшенко, Москаленко, Шевченко* та ін.

За продуктивністю прізвища із суфіксом **-енк-о** займають п'яте місце (297 антропонімів – 8,6%) серед вторинних утворень Західного Поділля, а серед прізвищевих назв зафіксовано всього 6 (див. табл. 1).

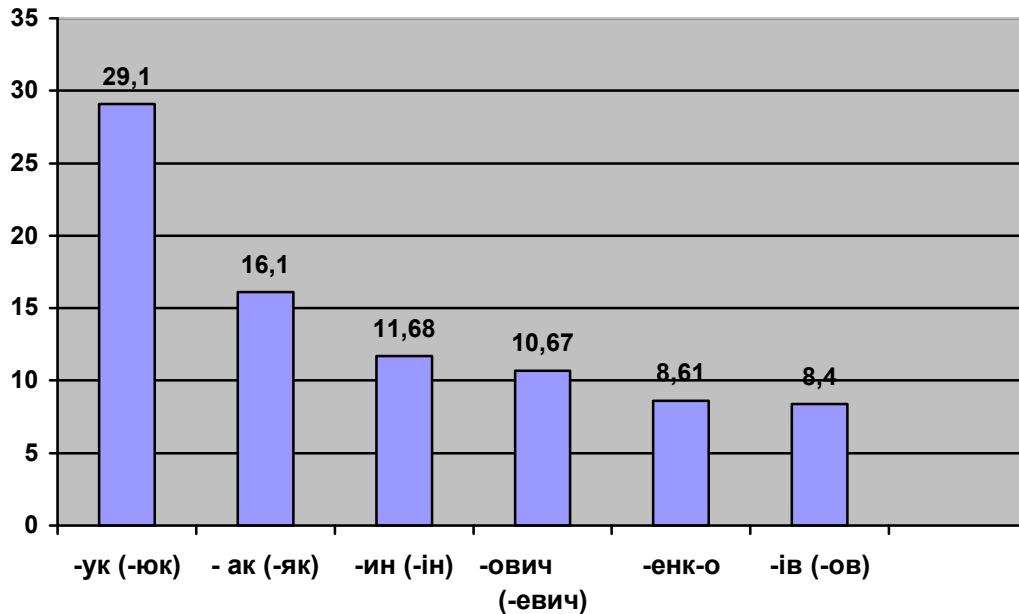
Найпродуктивніші моделі прізвищевих назв та сучасних прізвищ Західного Поділля подаємо у діаграмах 2 та 3.

Діаграма 2

Найпродуктивніші моделі прізвищевих назв (> прізвищ) Західного Поділля кінця XVIII ст. (у %)

Найпродуктивніші моделі сучасних прізвищ
Західного Поділля ХХ ст. (у %)

Модель із суфіксом **-ськ-ий**

У часи, коли утворювалися прізвища, і в наш час значна роль в ідентифікації особи належить вказівці на місцевість, з якої походила або де жила та чи інша особа. Тому в ролі додаткової характеристики імені поряд виступала назва, що вказувала на ознаку людини за населеним пунктом, звідки вона походила. Так виникли прізвища від назв за територіальною ознакою. Ю. Редько з цього приводу зазначає: „Виникнення прізвищ від назв місцевості – явище природне і зрозуміле. Ще сьогодні, коли нас цікавить походження людини, ми питаємо, звідки вона. У часи, коли не було ще офіційних прізвищ, визначення людей за місцем проживання було надзвичайно поширене” [12, с. 223].

На думку Ю. Редька, прізвища на **-ськ-ий**, найімовірніше, вказують на місце проживання колишнього предка, воно „...переходило на дітей і дальших нащадків, хоч би вони й народилися на новому місці проживання, воно ставало їх прізвищем, а пізніше і родовим прізвищем” [12, с. 48]. Зазначимо, що сьогодні уже дуже часто неможливо точно визначити, від назви якої саме місцевості походить те чи інше прізвище, оскільки стара її назва могла давно перестати існувати або ж у ній відбулися певні зміни.

Окремі прізвища на **-ськ-ий**, **-цьк-ий** могли утворитися як від топонімів, так і від особових назв зі значенням родової приналежності. Наприклад, прізвище **Борковський** могло походити від топоніма **Борки** (Льв.) або від особової назви **Борко** (< Борис). На Бойківщині творення прізвищ від особової назви досить продуктивне: дітей **Вишнячина** називали **Вишнянськими**, дітей **Гуцула** – **Гуцулівськими**. Про такий тип творення пише і В. Височина: „Від імені і прізвиська батька прізвисько сина утворюється здебільшого суфіксом **-ів-ськ-ий**” [8, с. 107].

Прізвища на **-ськ-ий** можуть мати подвійну мотивацію: їх можна розглядати як відтопонімні прикметники і як назви, в основі яких лежать імена та прізвиська (**Барановський** – ОН **Баран**, **Козицький** – ОН **Козик**, **Кошацький** – ОН **Кошак**, **Кушнірський** – ОН **Кушнір**, **Парадовський** – ОН **Парада**, **Піхурський** – ОН **Піхур**, **Баховський** – син Баха (Ілч., 66), **Кондрацький** – син Кондрата, Кіндрата, **Ратовський** – син Ратова (< Ратомир – Мор., 166), **Стецький** – син Стецька; **Фінацький** – син Фінака < Афіногена, **Іванський** – син Івана, **Романський** – син Романа, **Стефанський** – син Стефана, **Валерський** – син Валерія, **Васильківський** – син Василя тощо). Усього 124 прізвища.

Прізвищами подвійної мотивації вважаємо також такі утворення на **-ськ-ий**: **Бойківський** (від **Бойки** – ІФ, СМ), **Бурлаківський** (від **Бурлаки** – Пл), **Буряківський** (від **Буряки** –Жт), **Бучківський** (від **Бучки** – Жт), **Гайківський** (від **Гайки** – Вл, Жт, Пл, Рв, СМ), **Жураківський** (від **Жураки** – ІФ),

Круківський (від *Круки* – Рв), **Мельниківський** (від *Мельники* – Вн, Вл, ІФ, Крм, Лв, См, Чрк), **Райківський** (від *Райки* – Вн, Жт, Од, Хм), **Саківський** (від *Саки* – Крм), **Садківський** (від *Садки* – Тр), **Симаківський** (від *Симаки* – Лв), **Сороківський** (від *Сороки* – ІФ, Лв, Тр), **Ходаківський** (від *Ходаки* – Вн, Жт), **Чесниківський** (від *Чесники* – ІФ), **Чумаківський** (від *Чумаки* – Днп). Усього 153 утворення.

Співвідношення способів деривації прізвищ Західного Поділля на різних часових зрізах демонструє таблиця 3.

Таблиця 3
Співвідношення способів деривації прізвищ Західного Поділля на різних часових зрізах

Часові зрізи	кінець XVIII ст.	початок XIX ст.	XX століття
Способи деривації			
Семантичний	48, 95%	55, 96%	64,01%
Морфологічний	51,05%	44,04%	35,99%

Морфологічним способом утворено 51,05% прізвищевих назв. Основами прізвищевих назв Західного Поділля, утворених морфологічним способом, є християнські чоловічі та жіночі імена, давні автохтонні імена (композиції та відкомпозиції), давні слов'янські відапелятивні імена та прізвиська.

Найпродуктивнішими виявилися моделі прізвищевих назв Західного Поділля з формантами: **-ів (<-ов)** – 22, 97 %, **-ук (-юк)** – 20, 58%, **-ин (-ін)** – 14,74%, **-ак (-як)** – 10,76 %, **-ик (-ік)** – 9,43 %, **-ич, -ович (-евич)** – 6,5 % (див. діагр. 2).

У сучасному антропоніміконі Західного Поділля переважають прізвища лексико-семантичного творення – 64, 01%. Основою переважної більшості прізвищ лексико-семантичного способу творення виступають церковно-християнські імена різної словотвірної структури, відапелятивні імена та прізвиська, апелятивні означення особи, рідше – слов'янські автохтонні композиції та відкомпозиції імена.

Сучасні прізвища Західного Поділля морфологічного способу творення становлять 35,95% від загальної кількості прізвищ. Найпродуктивнішими виявилися форманти: **-ук (-юк), -чук** – 29,1%, **-ак (-як), -чак** – 16,1%, **-ин (-ін)** – 11,68%, **-ович (-евич)** – 10,67%, **-енк-о** – 8,6%, **-ів (<-ов)** – 8,41% (див. діагр. 3).

Зіставлення результатів аналізу прізвищевих назв кінця XVIII ст. і сучасних прізвищ Західного Поділля виявили деякі зміни. Модель з формантом **-ів (<-ов)** з I місця перейшла на VI. Знизилась продуктивність цього форманта, який у кінці XVIII ст. був живим засобом вираження присвійності.

Аналіз найпродуктивніших моделей прізвищ Західного Поділля від часу їх становлення до наших днів підтверджує думку Г. Бучко, що „утвердження прізвищ як спадкового іменування сприяло лише „депатронімізації” – переходу ряду іменувань з групи вторинних (морфологічних утворень) у групу первинних прізвищ” [6, с. 334].

У групу найпродуктивніших вийшла модель з формантом **-енк-о** (яка в період становлення прізвищ Західного Поділля була взагалі непродуктивна – нами зафіксовано всього 6 назв). Цей формант був і залишається непродуктивним в західних регіонах України, де були проведені аналогічні дослідження. Значну частину прізвищ можна кваліфікувати як прізвища подвійної словотвірної мотивації. Це стосується насамперед моделей з формантами **-ик** та **-к-о**, які вийшли з групи найпродуктивніших. Це сталося, очевидно, тому, що посилювалися їх демінутивно-гіпокористична функція.

Література

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. — Ужгород, 1960. — 416 с.
2. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія : Ўласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. Бірыла. — Мінск, 1966. — 327 с.
3. Близнюк Б. Б. Про дві найпродуктивніші словотвірні моделі гуцульських прізвищ / Б. Близнюк // Проблеми регіональної ономастики : Тези доп. і повідомл. наук. семінару. — К., 1994. — С. 7—8.
4. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку : автореф. дис. канд. філол. наук / Б. Близнюк. — Львів, 1997. — 23 с.
5. Бучко А. Е. Фаміліи Бойковщини в період их становлення и в наши дни : автореф. дисс. канд. філол. наук / А. Бучко. — Ужгород, 1986. — 20 с.
6. Бучко Г. Найпоширеніші структурні моделі прізвищ Бойківщини / Г. Бучко // *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodnio-siowiacskim*. — Białystok, 1995. — S. 327—336.

7. Бучко Г. Є. Найпоширеніші прізвища Бойківщини / Г. Бучко // Студії з ономастики та етимології. — К., 2002. — С. 35—39.
8. Височина В. А. Особливості української антропонімії інгульського Лівобережжя (село Козирівка) / В. Височина // Исследования по русскому и украинскому языкам. — Днепропетровск, 1973.
9. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р. Керста. — К. : Наук. думка, 1984. — 152 с.
10. Німчук В. В. Українські прізвища з суфіксом **-ук, -чук** та етимологічно споріднені утворення / Василь Німчук // Українська діалектологія та ономастика. — К. : Наук. думка, 1964. — С. 194—210.
11. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини / С. Панцьо. — Тернопіль, 1995. — 125 с.
12. Редько Ю. К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами Ю. Редько // Питання слов'янського мовознавства. — Львів : Вид-во Чучка П. П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови // Мовознавство. — 1984. — № 6. — С. 49—56.
13. Сімович В. І. Українські імена чоловічого роду на **-о** в історичному розвитку й освітленні / Василь Сімович // Науковий зб. укр. вис. пед. ін. ім. М. Драгоманова. — Прага, 1929. — Т. I. — 70 с.
14. Ткаченко О. Б. Українські прізвища з суфіксом **-енко** та споріднені утворення (Питання походження) / О. Ткаченко // Слов'янське мовознавство. — К. : Вид-во АН УРСР, 1958. — Т. 2. — С. 38—54.
15. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Худаш. — К. : Наук. думка, 1977. — 236 с.
16. Худаш М. Л., Фаріон І. Д. До питання генези українського антропонімного форманта **-енк-о** (територіальне поширення в діахронії) / М. Худаш, І. Фаріон // Слов'янська ономастика. — Ужгород, 1998. — С. 212—221.
17. Чучка П. П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови / П. Чучка // Мовознавство. — 1984. — № 6. — С. 49—56.
18. Wolnicz-Pawłowska E., Szulowska W. Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich / E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska. — Warszawa, 1998. — 366 s.
19. Słownik prasłowiański. — Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, 1974. — Т. 1—2.